

## Globalizacija: pokušaj odrednice i etička pitanja i izazovi

Luka Tomašević

Katolički bogoslovni fakultet, Split

### Sažetak

*Danas se veoma puno i često govori o globalizaciji, u znanstvenim krugovima, u novinama, časopisima, u medijima, ali se teško dolazi do njezine općeprihvatljive odrednice možda i zbog same kompleksnosti pojma. Ipak, svi osjećamo da ona u naše živote unosi određene novine i sukobe, unosi nesklad između globalnog i lokalnog, a mijenja i način života gotovo po čitavom svijetu. Tehnologija i informatika su smanjile razlike između kultura, naroda i država. No, samo smanjivanje razlika je dovelo i do rušenja mnogih tradicija i vrednota, tako da je globalizacija u naše živote unijela i određenu dozu straha.*

*Globalizacija nije unijela samo nesklad u ekonomiju i razvoj, nesklad na tržištu i na pristupe k njemu, već je unijela nesklad na područje kulture i na područje psihe. Ona unosi sve više novina na području ljudskih odnosa, kako osobnih, tako i društvenih. Njezin proces otvara i neka nova etička pitanja i izazove. Stoga u ovom radu pokušavamo donijeti opisnu odrednicu samog pojma, različite pristupe tom fenomenu, ali i ukazati na etička pitanja koja ona izaziva i dati neke ponude etičkih rješenja.*

**Ključne riječi:** globalizacija, globalizacijski procesi, društvo, razvoj, tržište, ekonomija, politika, etika, etički izazovi.

Globus nije više samo zemljopisni pojam, nije samo ni pedagoški ni znanstveni instrument. On je danas nematerijalna mreža vijesti i informacija koje su često istovremene na čitavom zemaljskom globusu.

Čim danas počnemo razmišljati o sebi i našem svijetu, odmah uočavamo niz promjena u nama, oko nas, u svijetu u kojem živimo. Od onog trenutka od kako se informacija znatno proširila zbog silno brzog tehničkog razvoja, naš svagdašnji život nije više isti. Današnji globus, zemaljska kugla, je umrežena mnoštvom vijesti i informacija. Postoje nova dobra, nove usluge, informacije su nam na dohvata ruke. A upravo to su operativni stožeri globalizacije.

Premda se pod pojmom globalizacije stalno misli na onu ekonomsku i tržišnu, tj. na prijelaz s nacionalnog tržišta na svjetsko, taj pojam se osjeća u sociologiji, ekologiji, u medijima, pa, čak, i u religiji. Globalizacija zahvaća kulture i gotovo da ih prisiljava na brze promjene samih vrednota. Stoga i nije čudno da postoje oni koji se tom procesu opiru, koji traže globalizaciju »s ljudskim licem« da bi se izbjegla homologizacija kultura, načina života i obiteljskih tradicija i vrednota.

Ako bismo globalizaciju shvatili kao jedinstveni suživot cijeloga svijeta, kao internacionalizaciju svijeta i društva, ona je onda dubinska i osnovna želja kršćanstva. Sam Isus je zaželio »da svi budu jedno« (Iv 17, 21), a sv. Pavao je naglasio da je Bog u Kristovoj krvi na križu želio »pomiriti za nj sve što je na zemlji ili na nebu« (Kol 1,20).

II. vat. Sabor smatra da treba u izgradnji svijeta misliti na čitavo čovječanstvo, ali ne kao na skup samostalnih država koje se brinu za svoje interese, već na svijet kao na »ljudsku obitelj« u kojoj se i pojedinci i pojedine države skrbe za dobro svih. Tradicionalni kršćanski nauk o **općem dobru** društva danas bi trebalo prvenstveno shvatiti kao opće dobro čitava čovječanstva, kako i veli dogmatska konstitucija **Gaudium et spes**: »Izgraditi čovječniji svijet za sve ljude na čitavoj zemlji«. <sup>1</sup>

## 1. POKUŠAJ ODREDNICE SAMOG POJMA

Sam termin globalizacija je nastao negdje sredinom prošloga stoljeća u Francuskoj i to u pedagogiji i psihologiji, a označavao je globalnu metodu shvaćanja određenog štiva kod djece. <sup>2</sup> No, već u tim pedesetim godinama neki analitičari (E. Carpenter i M. McLuhan) počinju govoriti da razvoj novih tehnologija započinje stvarati novu antropološku kulturu koju nazivlju *classroom without walls* (razred bez zidova) i *global village* (globalno selo). Konačno ga u SAD–u počinju upotrebljavati ekonomisti da bi označili »fenomen međuovisnosti ekonomije i tržišta koju su prouzročile sofisticirane tehnike informatike i telekomunikacija«. <sup>3</sup> Sličnu odrednicu joj daje i **Međunarodni monetarni fond** kad je opisuje kao »sve veću ekonomsku međuovisnost svih država svijeta što su je izazvali obim i različitost prijenosa dobara i usluga, međunarodni dotoci kapitala, kao i ubrzano i sveopće širenje tehnologije«. <sup>4</sup> Neki će autori naglasiti da je ona u nekim svojim vidovima sofisticirana inačica hegemonizma i imperijalizma (Milardović i Njavro, 1999.) koja nas odvodi unatrag u vrijeme feudalizma, kada su moć i bogatstvo bili u rukama malobrojne elite, ili još dalje u vrijeme rimskog imperija. Sada umjesto imperatora i rimskih legija, imamo Svjetsku trgovinsku organizaciju (WTO) s pratećim agencijama – Mađunarodni monetarni fond (IMF) i tehnološki izvanredno opremljene US/NATO udarne snage. <sup>5</sup>

No, ne treba zaboraviti da je globalizacija prije svega produkt velike zapadne ideologije **liberalizma**, jedine preostale velike ideologije dvadesetog stoljeća. <sup>6</sup>

Globalizaciju jedni smatraju neminovnim procesom liberalnog tehnološkog razvoja kapitalizma koji povećava trgovačke i političke odnose među ljudima i državama. Za njih je ona pozitivni i prirodni proces »koji proizvodi i dobitnike i gubitnike«. <sup>7</sup> No, time se već stvara jaz između onih koji su moćniji (elita) i onih koji su slabiji (šira javnost) jer ekonomska globalizacija nužno utječe na sniženje životnog standarda većine stanovništva. <sup>8</sup> Značajno je da je nastala »nakon svršetka hladnog rata, liberalizacijom svjetske trgovine i natjecanjem između različitih stajališta kao osnovnih pozicija suvremenog kapitalizma« kada su »stvorene mogućnosti za svjetski mir, tako

1 II. VAT. SABOR, *Dogmatska konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (Gaudium et spes)*, br. 77.

2 Usp. T. DE MAURO, *Ogni lingua že globale, Ciascuno a proprio modo*, cit. Iz F. COMPAGNONI, *Etica sociale cristiana e sviluppo economico*, u: *Il regno–attualita'*, str. 718.

3 Isti, str. 718. Autor uzima citat iz multimedijskog rječnika tal. jezika.

4 Iz Isti, str. 718.

5 M. JOŠT, *Globalizacija i patent na život*, u *Ekologija–net*, skinuto s interneta <http://www.ekologija.net/raznoglobalizacija.htm>, str. 1.

6 Usp. I. CIFRIĆ, *Moderno društvo i svjetski etos – perspektive čovjekova nasljeđa*, Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Str. 17.

7 M. JOŠT, *Globalizacija*.

8 Usp. Weisbrot, 1999. kod Jošt, str. 1.

da je globalizacija bila shvaćena i sveprisutna prije svega kao gospodarska i tehnička globalizacija«.9

Ona je fenomen koji utječe i na intimne i osobne aspekte naših života jer obuhvaća i kulturu i način izražavanja, našu etiku i način mišljenja. Ona je sveobuhvatni svjetski proces novih tehnologija (elektronika i informatika) koji omogućuje nevjerovatno brzo širenje informacija s jednog kraja svijeta na drugi, prenošenje ljudi i roba s jednog kraja svijeta na drugi u rekordno brzom vremenu. Tako se npr. iz Europe do New Yorka 40-tih godina vozilo 5–7 dana, 60-tih godina običnim avionima, i to po skupim cijenama, oko 18 sati, 70-tih s moderniziranim avionima oko 8 sati, a s Concordeom za svega 3 sata. Isto je vrijeme bilo potrebno za pisma, itd. No, danas, putem *e-maila*, po cijeni jednog telefonskog impulsa, pismo ili cijeli dokument se može poslati za samo par sekundi u najdalje dijelove svijeta.

U staro doba postojale su države–gradovi, u doba feudalizma regionalne države, a sada na početku novog milenija stvaraju se umrežene države te države jednog čovjeka, koji danas operira s jednog, sutra već s drugog teritorija. U tom novom svijetu grupe i pojedinci sve češće djeluju preko granica, a državna kontrola ih ne može spriječiti. Tako svijetom ne upravljaju samo političari i vlade pojedinih država, već su njima priključeni i poslovni vođe velikih tvrtki koji utječu na dnevni život, kulturu, društvene prilike, na sustav vrijednosti i na znanstvena istraživanja.10 Globalizacija omogućava i brzo širenje kriminala, droge, terorizma, zagađivanja, bolesti, oružja.

Veliki međunarodni koncerni se ubacuju u slabije države i stvaraju vlastita »zakonodavstva«. Za to nam ne treba tražiti znanstvene potvrde već se samo sjetiti Meksika ili Argentine, a i Hrvatske kojoj su počeli neki međunarodni koncerni diktirati tržište, osobito tržište hrane. Danas se svi ljudi osjećaju ugroženima i zbog događanja daleko od njihove domovine. Uz to su svi postali svjesni nepravdi i brutalnosti u drugim narodima i državama i svi očekuju da države i vlade nešto poduzmu na tom planu.11 Nove tehnologije otvaraju i nove mogućnosti suradnje i zajedničkog djelovanja, ali se u svijetu osjeća potreba da se spriječe i izbjegnu negativni vidovi globalizacije.

Stoga globalizacija ima svoje skeptike i protivnike koji smatraju da je to samo dobra priča i da se globalna ekonomija nije promijenila u usporedbi s prijašnjim razdobljima jer se vanjska trgovina uglavnom odvija u trgovinskim blokovima (Europska unija, pacifička Azija, Sjeverna Amerika).12

Postoje i strastveni zagovornici globalizacije koji smatraju da se njezine posljedice već osjećaju posvuda. Tu je globalna razmjena svih dobara koja je dosegla velike

9 A. PAŽANIN, *Još jednom o modernoj globalizaciji i o svojevrsnosti praktične filozofije*, u: Filozofska istraživanja, 80, god. 21, sv. 1, 2001, str.156. U svom radu ovaj se autor bazira na Ulrichu Becku, i praktično sažima njegovu teoriju globalizacije.

10 Usp. MYERS, 2000, kod Jošt, str. 1.

11 Pogotovo je to poslije 11. rujna 2001., odnosno poslije terorističkog napada na trgovački centar u New-Yorku.

12 Postoji čitav antiglobalizacijski pokret koji ima više vidova i koji je veoma dobro organiziran sa svojim časopisima i internetom. Uglavnom se zove »narod Seattlea« koji i nastao poslije događaja u Seattleu prigodom sastanka tzv. G8, a koji se i proširio poslije događaja u Genovi i Pragu. Svakako je najpoznatija osoba tog pokreta postala kanadska novinarka Naomi Klein koja je napisala i knjigu. Usp. N. KLEIN, *No globo – Ecomonia globale e nuova contestazione*, trad. it. Baldini & Castaldi, 2001. Knjiga je gotovo postala novom Biblijom antiglobalizacijskog pokreta.

razmjere, nacije su izgubile značajni dio svoga suvereniteta, a političari su izgubili isključivu moć da utječu na događaje.<sup>13</sup>

Globalizacija koju se može nazvati i novom **Vulgatom** ili **Evandeljem** zapadnog anglosaksonskog svijeta počela se naglo širiti poslije pada Berlinskog zida, nestanka komunističkog režima i nazadovanja socijalističke misli u svijetu. U biti, ona je brak zajedničkih interesa ekonomije i međunarodnog kapitala koji je sklopljen još davne 1944. godine u Bretton Woodsu, ali je poslije 1989. postao tako agresivan i sveprisutan.

Njezini glavni ekonomski i novčarski izvori su Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond, Organizacija za suradnju i ekonomski razvoj, Europska komisija, centralne banke, koji preko svojih investicija prema vlastitim idejama u čitavom svijetu otvaraju centre za istraživanje ulaganja, te pod svoje interese stavljaju čitava sveučilišta i fondacije koji opet šire i ostvaruju njihove ideje. Njihove ideje se opet prenose preko najznačajnijih i moćnih informatičkih časopisa kao što su *The Wall Street Journal*, *Financial Times*, *The Economist*, *Far Eastern Economic Review*, *Les Echos*, Agencija Reuter, itd., koji su opet dobrim dijelom u rukama industrijskih i financijskih grupacija.<sup>14</sup>

Stoga se doista može ustvrditi da je globalizacija skup više zahvata i djelovanja koji omogućuju **proizvodnju, distribuciju i konzumiranje** dobara i usluga preko struktura koje vrednuju i potiču čimbenike materijalne i nematerijalne proizvodnje na svjetskoj razini. Svi proizvodi su namijenjeni svjetskom tržištu koje se regulira svjetskim normama i standardima i to preko organizacija koje su nastale i koje djeluju u svjetskim razmjerima stvarajući tako i globalnu kulturu podvrgnutu svjetskim ciljevima. Jasno je onda da je veoma teško za takvu ideju globalizacije naći jasne pravne, ekonomske, tehnološke i etičke temelje, jer je ona stalno u evoluciji i posjeduje svoje vlastite veze, vlastitu integraciju i stvara svoju uvijek novu mrežu interesa i kompetitivnosti.

Ona je optužena da je postala i instrument moći i dominacije jedne petine svjetskog stanovništva nad ostale četiri petine. Tako je glavni tajnik UN-a, Kofi Annan, u svom izvješću o ostvarivanju programa o ljudskom razvoju krajem 2001. godine izjavio da 15 posto stanovništva troši 56 posto svjetskih dobara, dok je danas potrošnja po domaćinstvu u Africi 20 posto manja nego što je bila prije četvrt stoljeća. Danas glad u svijetu trpi 815 milijuna ljudi, pri čemu se njihov broj u Aziji smanjuje a u Africi povećava. I gospodarski rast u zemljama u razvoju od 4,3 posto godišnje vara, premda je naizgled dobar jer su uspjesi postignuti u samo nekoliko zemalja.<sup>15</sup>

Zbog tih činjenica proces globalizacije i izaziva dosta sumnji, oporbe, ali i zagovornika i propagatora.

I Katolička crkva ima svoj stav o globalizaciji, stav koji je dosta umjeren i oprezan. Francuski biskupi oprezno pišu: «Danas globalizacija izaziva strah, jer se manje poimlje kao nova dimenzija ljudskih djelatnosti a više kao svojevrsna neminovnost

13 Jednim od najvećih zagovornika globalizacije smatra se britanski sociolog Anthony Giddens sa sveučilišta u Cambridgeu koji je prošle godine postao rektor London School of Economics and Political Science. Za njega se veli da je otac *strukturacije*, tj. sinteze različitih socioloških i filozofskih tradicija. Koliko mi je poznato na hrvatskom je do sada objavljen samo jedan njegov kratki rad *Globalizacija*, (Prijevod: P. Rodik). *Diskrepancija*, br. 2.

14 Usp. I. RAMONET, *Il pensiero unico*, u: *Le Monde Diplomatique* (gennaio 1995), ed. italiana a cura de "Il Manifesto".

15 Usp. Associated Press, 27.12.2001.

koja se nameće svim ljudima. Naime gospodarska, financijska i medijska globalizacija, koja briše granice i kulture, shvaća se kao strahovit izazov demokraciji i budućnosti čovječanstva. Ona je očita zbilja koja preplavljuje promjenama i predodžbama. Prema mišljenju nekih, riječ je o nužnoj etapi prema blagostanju čovječanstva.«<sup>16</sup>

I papa Ivan Pavao II. vidi njezine dobre strane, ali upozorava i na nedostatke: »Globalizacija s jedne strane ubrzava među ljudima protok kapitala te razmjenu robe i usluga, utječući neizbježno i na seobe ljudi. Svaki veliki događaj u određenom dijelu svijeta teži za održavanjem na cijelome planetu, dok istodobno raste svijest o zajedničkoj sudbini svih naroda. Novi naraštaji napreduju u uvjerenju da je planet već postao »globalno selo« te uspostavljaju prijateljske odnose koji nadilaze jezične i kulturne različitosti. Zajednički život za mnoge postaje svakodnevicom.

Istodobno, međutim, globalizacija stvara nove lomove. U sklopu liberalizma bez odgovarajućih kočnica u svijetu se produbljuje jaz između zemalja »u usponu« i zemalja »gubitnika« Prve imaju na raspolaganju kapital i tehnologije koje im omogućuju da po volji uživaju u dobrima planeta. To su mogućnosti kojima se ne koriste uvijek u duhu solidarnosti i spremnosti na dijeljenje. Druge pak zemlje nemaju lak pristup dobrima koja su nužna za odgovarajući ljudski razvitak te im, dapače, manjkaju sredstva za život. Pritisnute dugovima i iscrpljene unutarnjim podjelama, nerijetko im se dogodi da ono malo dobara protrate u ratovanju (usp. Centisimus annus, 33). Kao što sam podsjetio 1998. u Poruci za Svjetski dan mira, izazov našeg vremena jest osigurati globalizaciju u solidarnosti, globalizaciju bez zapostavljenosti« (usp. br. 3).<sup>17</sup>

Globalizacija i nije tako velika novina ni tako velika ludost. Povijest nam jasno govori da se ona u svijetu događa već tisućljećima preko putovanja, trgovine, selilaštva čitavih naroda, preko utjecaja i izmjena kulture, preko razmjene znanja i spoznaje, znanosti i tehnologije. Upravo taj proces i jest dozvolio ljudski napredak na svim područjima života. Premda se današnja globalizacija doživljava kao dominij Zapada, njezini povijesni procesi su znali ići i obrnutim putem. Prisjetimo se samo pravog rađanja znanosti početkom prošlog milenija u Europi kada su globalna znanost, tehnologija i matematika izmijenile sliku dotadašnjeg svijeta. Danas već zaboravljamo da su papir, tisak, prah za pucanje, sat i most na željeznom lancu, kompas i busola, zapravo produkti koji su nam došli iz Kine i da su bili do tada nepoznati. Upravo procesom globalizacije su došli do Europe, jednako kao i u druge dijelove svijeta.

Prisjetimo se i utjecaja Istoka na našu zapadnu matematiku i na naš decimalni sustav koji je nastao u Indiji negdje između 2. i 6. stoljeća, a k nama došao preko arapskih matematičara krajem 10. stoljeća. Danas smo uvjereni da bi Europa bez toga bila znatno siromašnija ekonomski, kulturno i znanstveno.

Mislim da je jednako tako i danas: odbaciti proces globalizacije današnje znanosti i tehnologije samo zbog toga što dolaze sa Zapada, bilo bi, doista, idiotski jer one donose napredak čitavom svijetu. Globalizaciju se, jednako tako, ne bi smjelo identificirati isključivo sa »zapadnim imperijalizmom« u pogledu ideja i uvjerenja i tako jednostavno odbaciti, jer bismo učinili ogromnu i skupu pogrešku.

16 ZAREHABILITIZACIJU POLITIKE. Izjava povjerenstva francuskih biskupa za socijalna pitanja, Kršćanska sadašnjost, dokumenti 118, Zagreb, 1999, br. 32.

17 Poruka pape IVANA PAVLA II. u povodu dana iseljenika 2000, 31. prosinca 2000, br. 3.

Jasno je i to da ne treba zanemariti probleme koje današnja globalizacija sobom nosi, pogotovo ne one povezane uz imperijalizam (povijest zapadnih osvajanja i kolonijalizam koji se i danas događa). Globalizacija se, ipak, ne smije samo na to svesti jer je ona nešto daleko veće i složenije.<sup>18</sup>

Čini se da je H. Kissinger imao pravo kad je današnju globalizaciju izjednačio s kišom i upitao: »Da li se kiša može izbjeći?«<sup>19</sup>

U tom globalnom procesu postoje ideološki principi i teorijske koncepcije koji se temelje na tri moći:

- moć tržišta gdje se tržište smatra glavnim sredstvom efikasne regulacije raspodjele dostupnih resursa, kako lokalnih tako i svjetskih. U tom smislu je i izjavio Alain Minc da »kapitalizam ne može propasti jer je on naravno stanje društva. Demokracija nije naravno stanje društva. Tržište to jest«.<sup>20</sup>
- moć poduzetničke tvrtke koja je uzdignuta na rang glavnog čimbenika produktivnosti i time postala najodgovornija za ekonomsku i socijalnu dobrobit stanovništva;
- moć kapitala koji nužno prati poduzetništvo budući da on definira samu vrijednost i tvrtke i proizvoda. On opet ima svoj cilj maksimalizacije profita, tj. umnažanja samoga sebe te tako postaje primarni cilj svega.

Ta tri čimbenika globalizacije svoju legitimnost nalaze u činjenici da služe maksimalizaciji koristi svakog pojedinog ekonomskog čimbenika (proizvođač, potrošač, dioničar tvrtke) i u opravdanosti borbe za preživljavanje pojedinačnih interesa koji nužno vode u sukobe. Tako je posebice došao do izražaja princip **kompetitivnosti** (učinkovitosti) koji se opet hrani **znanošću i tehnologijom** za proizvodnju boljih i jeftinijih proizvoda za tržište i za ostanak na tržištu. Sam princip **kompetitivnosti** je nemilosrdan i etički ga se gotovo i ne može opravdati.<sup>21</sup>

Stoga današnja globalizacija mnogima tako izgleda kao dobra priča dominantnog društva koja se razvila, proširila i nametnula preko nove tehničko–znanstveno–neoliberalne svjetske klase, tamo negdje 70–tih godina kao vlasnica »znanja i sredstava financijske moći«, zahvaljujući znanstveno–tehničkom razvoju i razvoju informatike, zahvaljujući i krizi zapadne ekonomije potresenoj naftnom krizom 70–tih godina, kao i razvojem prevelike liberalizacije, deregulacije na tržištu i ogromne privatizacije, zahvaljujući i gubitku kredibiliteta političke moći, kao i promašenoj dekolonizaciji svijeta jer je »Jug« zadnjih desetljeća služio samo za proizvodnju pokornih diktatorskih režima, a »Sjever« je sa smanjenjem sovjetske i kineske prijetnje neoliberalnim kapitalističkim snagama prepustio apsolutnu slobodu djelovanja. Ta nova svjetska klasa je u SAD–u našla svoju političku i institucionalnu podršku, tako da nije baš slučajno da se takva globalizacija kod mnogih i u mnogočemu osjeća kao nametanje američkog imperijalizma svijetu.

Konačno, moglo bi se reći da se danas u svijetu naziru tri stava prema globalizaciji:

18 Amartya K. Sen (Traduzione di Sylvie Coyaud), *Globalmente rassegnati*, u: Sole 24 ore, 8 luglio 2001.

19 Usp. R. PETRELLA, *Le Principali sfide della mondializzazione attuale*, Internet, fonte: www.attac.org, documenti–sfide, str. 1.

20 Cambio 16, Madrid, 5 dicembre 1994., cit uzet kod Ptrella.

21 Usp. Petrella.

1. **stav liberalne desnice** prema kojemu proces globalizacije treba prepustiti njemu samome kao što je učinjeno u zadnjih 20 godina kako bi se osigurao razvoj na čitavom svijetu. Slobodno tržište se ne smije ograničavati jer je ono »naravno« i ono će samo od sebe donijeti ekvilibrij. To je, zapravo, istinski stav anglosaksonskih država, dok je Europa imala drukčiji pristup socijalnim pitanjima.

2. **stav socijalista i marksista** koji smatraju da globalizacijom treba »upravljati«. Treba izdvojiti one instrumente koji vode i upravljaju tržištem prema nekim prioritetima kako bi se izbjegli tako veliki nesrazmjeri i nejednakosti. Ljevičari su i inače uvjerenja da se tržište ne smije prepustiti samo sebi jer kad se prepusti samoregulaciji, ono onda nužno nameće zakon jačega.

3. **stav društvenog nauka Katoličke Crkve** po kojemu Crkva stalno naglašava da su zemaljska dobra namijenjena svima i da moraju imati opću destinaciju i kao takva trebaju služiti razvoju i boljitku svih ljudi i naroda. Stoga se i proces globalizacije (koji je u Crkvu uključen od samih njezinih početaka) mora upravljati po etičkim principima, i ne smije ostati prepušten spontanosti samog tržišta koje uvijek traži interes.

## 2. ETIČKI IZAZOVI

Gledajući pod etičkim vidom, globalizacija donosi velike novine u naše živote i svijet. Ona je živi proces, barem se tako čini, i jedan od najboljih pokazatelja razine do koje je došao razvoj čovječanstva. Stoga bi bilo odveć preuzetno o njoj donijeti jedan opći etički sud, ali se mogu izdvojiti neki problemi i izazovi koje njezin proces pred nas stavlja.

Jasno je da je veoma teško izdvojiti prave probleme jer se oni u današnjem društvu višestruko odražavaju, ali mi se čini da je najveći izazov globalizacije usko povezan uz **proizvodnju, tržište, financije i komunikacije, odnosno informacije**. Svakako da traženje mjesta za bolju i jeftiniju proizvodnju, traženje isplativijeg tržišta, investiranje novca da donese korist, prenošenje informacije u što kraćem vremenu, samo po sebi nije negativno i ne smije dobiti negativnu etičku ocjenu. Pače, to je duša ekonomskog razvoja svijeta i tako se povećavaju dobra i postižu usluge uz bolje cijene. Međutim to vrijedi samo na razini **principa** jer na razini operativne norme dolazi do silnih ekscesa. Svima je danas poznato da tvornice traže radnike za minimalnu plaću, mjesta i države gdje se ne gleda previše na zagađivanje okoliša, gdje se s vlašću može očijukati, tako da se proizvodnja stalno seli iz države u državu ili iz mjesta u mjesto.

Taj globalizacijski proces stoga i stvara nešto novo u svijetu što više ne odgovara ni pojmu **mondalizacije ekonomije** jer je globalizacija danas povezana uz prostor **kibernetike** kada već mnogi uporabljaju Internet i za vlastite nabavke. Stoga je ona nešto više od puke ekonomske internacionalizacije svijeta. S njom je započeo novi proces u svijetu gdje se ostvaruje integracija tržišta (dobra i usluge, ulaganja, kapital i informacije) koje pokazuje ogroman rast. Time se ostvaruje i »anglosaksonizacija« globalizacije čiji su model SAD.<sup>22</sup>

Posebice preko nekih listova, kao što je »The Economist«, širi se ideal multietničkog i kozmopolitskog društva koje je orijentirano prema općem blagostanju i miru, ali koje isključuje svaku religioznu, etičku ili kulturalnu orijentaciju. Te orijentacije se osta-

22 Usp. G. CASADIO, *Globalizzazione*, u: *L' enciclopedia dell' economia*, De Agostini, Novara, 1998.

vljaju za privatnu sferu života i socijalno gledano smatra ih se nevažnim. Važna je ekonomska poduzetnost i kompetitivnost. Međutim prevelika usmjerenost svjetskog ekonomskog sustava na **financijalizaciju i dobit** bez kontrole država i vlada, dovodi svijet i države do stalne **ugroženosti** jer se ne zna gdje i kada će biti udar određenog kapitala. Tako sustav stvara niz ljudi koji ne zarađuju dovoljno za život ili radnike koji su slabo plaćeni, radnike koji moraju biti »pokretljivi« i koji trajno žive pod prijetnjom »nezaposlenosti«. Treba naglasiti i to da je informacija, tako bitna za proces globalizacije, pod kontrolom nekoliko svjetskih centrala moći i da je s njom najlakše manipulirati.

Uz to, dva ogromna područja ljudskog života u ovom našem globalnom svijetu, svakako uz ono o društvu i društvenom miru, zaslužuju posebno razmišljanje i promišljanje. To su područje politike i ekonomije. To je problematično i nikad uređeno područje tzv. **javne administracije života**.<sup>23</sup> Oba područja su nadasve važna jer je politika, premda zasebna disciplina, toliko povezana s ekonomijom tako da ih je teško i razlučiti. U naše vrijeme se glavni sukob, ali i savez, događa na praktičnom polju jer ekonomija prečesto utječe na sva politička opredjeljenja, a s druge strane politika je ta koja bi trebala harmonizirati ekonomiju u svrhu općeg dobra i ljudskog dostojanstva. Doista je ekonomija veoma važna za život društva, ali kad želi ovladati i političkim opredjeljenjima, onda ona zadire u tuđe područje.

Za politiku i politička opredjeljenja nema ništa lošije od činjenice da joj se nametnu, i to često bez mogućnosti popravka, diskutabilna načela tržišta, sebični razlozi dobiti, uski privatni interes i uočljivi nedostatak solidarnosti. Upravo tom braku ekonomije i politike što često rađa nepravdama i kriminalom, najviše se ljudi protive, jer to vrijeđa i onaj minimum etike.

Politici i političarima se upravo to dogodilo u zadnjem desetljeću globalizacije: ekonomija i interes kapitala su im iz ruku odnijeli moć upravljanja, tako da je došlo do ogromnog zaborava općeg dobra. Današnji duh tržišta je sve ljudsko djelovanje sveo na obične stvari tako da se svime trguje, sve se **merkantilizira**. Objekt trgovine je postalo čak i zdravlje, odgoj, voda: **sve se može kupiti i sve se može prodati**. Danas, praktično ne postoji više ni jedno područje ljudskog života koje nije podvrgnuto **tehničko-tržišnoj** logici. Tržišnost je zahvatila čovjeka, društvo i život, jednako kao i kulturu koja postaje kultura mase jednaka u SAD-u i kod nas, kao i svukud po svijetu. »Tržišno društvo« je tipično društvo globalizacije i ono je proizvod današnjeg zapadnog svijeta. Premda se razvilo u demokraciji, ono je, u samoj svojoj biti, nedemokratsko i totalitarno jer ne dozvoljava razvoj bilo kojeg drugog društvenog oblika. Ono posebice vrednuje »pobjednika i jačega«. Odatle je samo mali korak do uspostave teorije **pobjednika pod svaku cijenu**.

Etička problematičnost takvog društva se sastoji u tome što se svaki izričaj ljudskosti i ljudskih vrednota mjeri **ekonomskom vrijednošću**, a ekonomska vrijednost je izražena u tržišnoj cijeni. Sama tržišna cijena se smatra jedinom »pravednom«, a ona se određuje na temelju principa tržišta, tj. ponude i potražnje. Tako više ništa nema vrijednost **samo u sebi**, korisnost proizvoda gledala se samo kroz vrijednost uporabe, a ne u njihovoj vrijednosti kao takvoj, pa ni sam čovjek jer i on odlazi na tržište.<sup>24</sup>

23 Usp. G.RUSSO, *Bioetica sociale*, Elledici, Torino, 1999, str. 5–7.

24 Taj proces ekonomskog vrednovanja stvari započeo je već sedamdesetih godina; usp. D. GABOR – U. COLOMBO, *Ricerca scientifica e politica delle risorse. Oltre l'eta dello spreco*, Mondadori, Milano 1976.



Kardinal Ruini, stoga smatra da je poslije političko–institucionalnih i socijalnih pitanja koja su na Zapadu prevladavala posljednjih 200 godina, danas antropološko pitanje radikalno izbilo u prvi plan i da svakim danom postaje sve akutnije. Sam čovjek je stavljen u pitanje u svojoj biološkoj konzistenciji, kao i u shvaćanju samoga sebe.<sup>25</sup>

Svijet globalnog tržišta i potpuna merkantilizacija društva ukazuju na povećanje socio–ekonomskih razlika u svijetu, na činjenicu da je moć odlučivanja u ruci samo nekolicine država, tzv. 8 razvijenih (G8), kao i na razlike u pokrajinama i gradovima jedne iste države.

Prof. V. Veselica i D. Vojnić, naši vodeći ekonomisti, na to upozoravaju: »Kada je u pitanju tržište, onda je polazna osnova u traženju odgovarajućih rješenja bila spoznaja o dvije različite strane medalje djelovanja tržišta. Jedna strana medalje se odnosi na poduzeće i poduzetnike gdje primjena tržišnih kriterija nagrađuje sposobne i uspješne i kažnjava nesposobne i neuspješne. To je ona strana medalje koja osigurava djelotvorni razvoj i ekonomsku efikasnost (i profitabilnost kapitala). Druga strana medalje se odnosi na kriterije društvenih odnosa u svjetlu socijalne pravde. Slobodno djelovanje tržišta ima za posljedicu da bogati postaju još bogatiji, a siromašni još siromašniji. Ova se pojava manifestira i na međuljudske odnose unutar jedne zemlje i na međunarodne odnose između različitih zemalja. Kao rezultat ovakvih uzročno posljedničnih veza slobodnog djelovanja tržišta ljudi u svim zemljama svijeta su podijeljeni na bogate i siromašne, ali sa veoma različitim intenzitetom distribucije nacionalnog bogatstva po pojedinim skupinama građana, odnosno stanovnika pojedinih zemalja.«<sup>26</sup>

Postoji i problem kako održati ovakav razvoj proizvodnje, stalni rast tehničke i energetske moći; stalni rast proizvodnje dobara jer se tako ne ide u sretniju budućnost. »Sedamdesetih godina naglasak je bio stavljen na plaće, u desetljeću poslije na marketing, a u prošlom naglasak je stavljen na profit. Sve te tri apsolutizacije su zastranile. Te tri stvari, u jednoj tvrtki socijalno odgovornoj, idu usporedo«, nedavno je naglasio Stefano Malferrari, generalni direktor Steinhauslin Banke C.<sup>27</sup> Da se društvo ne bi smjelo isključivo podvrgnuti ekonomskim ciljevima, pogotovo ne isključivo profitu, već da globalizacijski proces treba dobro kontrolirati i usmjeravati, postaju danas svjesni mnogi. »Ono što se dogodilo u Seattleu, Genovi i New Yorku, jest na nas ispruženi prst da se prisjetimo granica globalizacije«, veli B. Pavia, predsjednik American Chamber of Commerce Italije.<sup>28</sup> U tom smislu se izrazio i papa Ivan Pavao II.: »Ako globalizacijom budu upravljali isključivo zakoni tržišta primjenjivani u korist moćnika, njezine posljedice ne mogu biti drugo do negativne. U njih se ubraja, na primjer, pridavanje apsolutne važnosti gospodarstvu, nezaposlenost, smanjenje i propadanje nekih javnih službi, razaranja okoliša i prirode, povećanje razlika između bogatih i siromašnih, te nepravedna konkurencija koja siromašne gura u sve naglašeniji položaj inferiornosti.«<sup>29</sup>

25 Usp. Kard. C. RUINI, *Il futuro dell'uomo. Un progetto di vita buona: corpo, affetti, lavoro*. Prolusione al IV Forum del Progetto culturale, Roma, 30.11.2001.

26 V. VESELICA–D. VOJNIĆ, *Quo vadis Croatia*, u: *Ekonomika politika Hrvatske u 2002.*, IX. Tradicionalno savjetovanje Hrvatskog društva ekonomista, Zbornik radova, Opatija 2001, str. 21.

27 M. GIRARDO, *Non solo profitto, le imprese si ripensano*, u: *Avvenire*, Internet: doossier.

28 Isto

29 IVAN PAVAO II, *Apostolska pobudnica Ecclesia in America* namjenjenoj crkvama američkog kontinenta. Cit. Iz ZA REHABILITIZACIJU POLITIKE, br. 30.

Potpunim merkantiliziranjem svega, sve se svodi na materiju, dok se svi odnosi u društvu svode samo na odnose proizvodnje i potražnje. I samog čovjeka se svelo na čisti broj. Čini se da čovjek danas nije više osoba jer pravo na egzistenciju ima samo ukoliko je **funkcionalan i koristan**. On je zastrašen biotehnološkim mogućnostima koje ispituju i same početke njegova života (genetičko inženjerstvo i mogućnost manipulacija). Danas je postalo sve moguće, a sam obični čovjek ne može ništa kontrolirati i ni na što neposredno utjecati.

U »tržišnom društvu« teško je očuvati rezerve, uštedjeti energiju, živjeti skromnije, bez rasipanja i stvaranja umjetnih potreba! Više se ne zna tko i kako odlučuje o znanstvenim istraživanjima, o primjeni tehnike, a sve se okreće protiv čovjeka i njegove sigurnosti. Tako se dolazi do uvjerenja da takav život i poredak nije savršen, da globalna tržišna ekonomija nema socijalnog ni ljudskog lika. I američko društvo, koje se cijelom svijetu nameće kao ideal, pokazuje znatne slabosti. U 1997. godini 13,3% stanovništva je živjelo u siromaštvu (godišnji prihod četveročlane obitelji je bio ispod 16.400 dolara). 19,9% djece živi u uvjetima siromaštva. 20% zemljoradnika živi u siromaštvu. 25,5% Afro–amerikanaca i 27,1% Hispano–amerikanaca živi u uvjetima siromaštva. 18% Amerikanaca nema zdravstvenu zaštitu jer ne radi ili nema čime plaćati.<sup>30</sup>

Zdravi okoliš, zdrava hrana, životni standard te pitanje sigurnosti radnog mjesta postali su poljuljani i neizvjesni. To pada još teže jer novi liberalno–globalni gospodarstvenici ističu kako ekonomija stoji sve bolje, jer se svakim danom povećava bogatstvo izlučeno iz prirode i rada. Pače, trajna i rastuća nezaposlenost se vidi kao sredstvo ozdravljenja raznih korporacija i poduzeća. Tako se u Americi razvio ekonomski sustav gdje je plaća menedžera po satu 3.750 dolara, a radnička svega 12,26 dolara ili radnička je manja za 285 puta. Takav sustav je omogućio da SAD postanu najbogatija zemlja na svijetu, ali i zemlja gdje postoji najveća nejednakost u raspodjeli bogatstva. Siromašnije američke obitelji imaju mjesečni budžet samo 1.084 dolara, dok bogate imaju 32.554 dolara. Osim toga, 70% cjelokupnog bogatstva posjeduje svega 10% obitelji, što znači da je bogatstvo isključivo u ruci bogatih.

U gospodarstvu se više ne postavljaju ljudska pitanja, jer tamo više i nema ljudi, nego samo proizvođači i radnici, tj. samo uloge koje ljudi imaju. Na taj se način vrijednost čovjeka kao osobe sve više gubi i zanemaruje, a osoba sve više postaje ovisna o zahtjevima tržišta. Umjesto čvrstih karaktera i obzirnih ljudi, danas se stvaraju **tržišni karakteri** (E. Fromm) koji ugađaju interesima i prohtjevima drugih. To vodi k pravom **otuđenju** ljudi, tj. nestanku svake etike i morala. Pred tom mašinerijom svi smo zajedno nemoćni, pa čak ni roditelji ne znaju kako će odgajati svoju djecu.

Današnjem čovjeku se uzdrvalo i cjelokupno njegovo i narodno blagostanje, gospodarska je recesija povećala socijalnu nesigurnost, a gubljenje radnih mjesta brojnih njemu sličnih ljudi dovelo ga je pred zid nesigurne budućnosti. Današnji čovjek stoga se osjeća suvišnim, te se počinje boriti za svoje radno mjesto. Naime, nesigurnost radnog mjesta kod ljudi stvara **nasrtljivost i nadmetanje**, jer je svaki čovjek mogući takmac. Na etičkom planu to nas je odvelo u bezobzirnost i bezosjećajnost za druge, te stvorilo **moralni individualizam i relativizam**.

<sup>30</sup> Usp. *United States Census Bureau*, 1997.

Mnogi zagovornici ekonomske globalizacije ističu njezine velike prednosti, kao što su manja ograničenja u trgovini, veći broj dobara na tržištu, što smanjuje cijenu te slobodan protok roba i kapitala. Prema njima, sve bi to trebalo dovesti do toga da svi imaju veći dio »ekonomskog kolača«. Praksa, međutim, pokazuje nešto drugo. Prihodi bogatih se ogromno povećavaju, a siromašne zemlje postaju još siromašnije. Tako 225 najbogatijih osoba u svijetu posjeduju bogatstvo koje nadilazi trilijun dolara, ili tisuće bilijuna, što je gotovo jednako godišnjem prihodu 47% siromašnih na svijetu. Samo 3 najbogatije osobe na svijetu imaju prihod kao i 48 siromašnih zemalja svijeta. OUN je, npr. u svom **Raportu o ljudskom razvoju 1998.** godine donio izvješće u kojem stoji da je globalna potrošnja u 1998. bila oko 24 trilijuna dolara, dakle 6 puta veća od one iz 1975. godine. Međutim, 4,4 milijarde ljudi, koji žive u zemljama u razvoju, imali su malo koristi od toga. 3/5 od tih živi bez ikakve kanalizacije, barem 1/3 nema pitke vode, 1/4 nema pristojno stanovanje, 1/5 nema nikakvu sanitarnu zaštitu, a 1/5 trpi glad i njihova djeca ne idu u školu dalje od petog razreda osnovne škole. Glede transporta i prijevoza, većina tog stanovništva sve obavlja pješice.<sup>31</sup>

U zadnjih dvadesetak godina merkantilizacija našega društva učinila je i prave devastacije na okoliš, na klimu i na sveukupno zagađivanje atmosfere.

Da li se sve to, gledano etički, može prepustiti usklađivanju tržišta ili bi netko drugi morao donijeti važne odluke za boljitak svih. To, ipak, mogu učiniti samo političari. I K. Annan, glavni tajnik Ujedinjenih naroda ima pravo kad veli da treba naučiti bolje vladati, i to »bolje vladati zajednički«.<sup>32</sup>

Političari, konačno, i to narodni i međunarodni, moraju početi vršiti svoj posao, upravljati državama i narodima, uređivati javni život i svima osigurati socijalni mir i jednakost, a ne bježati od odgovornosti donošenja odluka i prepuštati ih »stručnjacima« te popuštati pod pritiscima lobija i ulice, jednako kao što ne smiju donositi kratkoročne odluke, često samo radi izbora. Tako sami stvaraju dojam nemoći. Glavne uloge politike bi trebale biti: **ostvarivati suživot ljudi i skupina, služiti općem dobru i obuzdavati nasilje.** Francuski biskupi u svom pismu ovako tvrde: »Pred svim tim pitanjima mi tvrdimo da je politika **bitno važna**, a društvo koje o njoj ne vodi računa dovodi samo sebe u opasnost. Stoga je hitna zadaća da se politika ponovno uspostavi u svojoj vrijednosti i da se djelatni odnos između politike i svakodnevnog života građana nanovo promišlja u svim područjima (obrazovanju, obitelji, gospodarstvu, ekologiji, kulturi, zdravstvu, socijalnoj skrbi, pravosuđu...)«.<sup>33</sup>

Studija njemačke stručne skupine 'Svjetsko gospodarstvo i socijalna etika', kao i crkvenih ustanova Adveniat, Misereo, Caritas internationalis, missio Aachen, missio Munchen i Renovabis ovako veli: »Kada prevladavanje granica postane prvotnim etičkim mjerilom sveopće odgovornosti, onda prvenstveni cilj političkog upravljanja mora biti da se pomoću politički uređenih okvirnih uvjeta, koliko je to moguće, spriječi da proces globalizacije ne bi podijelio ljude i naraštaje na pobjednike i gubitnike. Kao što je u doba nacionalnih ekonomija zadaća države bila (i ostaje) da uz pomoć okvirnih uvjeta tako upravlja tržištem i njegovim neupitnim snagama, da bude djelotvorno na

31 Usp. *Vangelo e democrazia assieme*, u: *Il Regno/attualita*, 20(1999),708.

32 K. ANNAN, *Noi i Popoli: il ruolo delle Nazioni unite nel ventunesimo secolo*, Rapporto del Segretario Generale, A/54/2000.

33 *ZA REHABILITIZACIJU POLITIKE*. Izjava povjerenstva francuskih biskupa za socijalna pitanja, Kršćanska sadašnjost, dokumenti 118, Zagreb, 1999, br. 7.

korist svima, tako su i danas potrebni sporazumi i institucije na svjetskoj razini kako bi se taj uzor socijalnog tržišnog gospodarstva primijenio na globalnu ekonomiju.<sup>34</sup> Svakako je jasno da i mogućnosti neke zemlje da se okoristi globalizacijom ovise i o njezinim političkim mjerama i političkoj upravi.

Jasno je da moderna država i politika nisu i ne mogu više biti glavni modelatori društva, ali se moraju pronaći načini kako vlast i politika mogu intervenirati u današnjem globaliziranom svijetu. Moderna država i njezina vlast moraju biti i shvatiti se kao čimbenik u strukturi služenja društvu i njegovim čimbenicima. Inicijative i poduzetništva ne moraju i ne trebaju dolaziti od države, već daleko više od drugih javnih čimbenika (javne institucije, tržište, obitelji, privatni sektor) u procesu diferencijacije i sinergije, i to svatko autonomno i onoliko koliko mu pripada. Država tako mora svojom politikom oslobađati društvene energije, oslobađati i poticati rad i poduzetništvo, stvarati uvjete koje potiču razvoj i ulaganja.

U tom smislu, čini se, da je najprikladniji princip **supsidijarnosti**.

### 3. PRIJEDLOG RJEŠENJA: DJELOVANJE PO PRINCIPU SUPSIDIJARNOSTI

Sam pojam dolazi od latinske riječi »*supsidium*«, a označuje vojnu snagu koju čuvaju u rezervi oni koji vode rat. To je izvorno značenje riječi »*subsidium*«.

Izraz »princip subsidijarnosti« počeo se upotrebljavati u 20. st. za međuljudske odnose. U negativnom smislu, tj. u smislu kako se ne smije činiti, upotrijebio ga je papa Pio XI. u enciklici *Quadragesimo Anno* (1931.), a u pozitivnom smislu, tj. u smislu kako bi trebalo postupati, upotrijebio ga je papa Ivan XXIII u enciklici *Mater et Magistra* (1961, br. 40, 104, 138).

Tradicionalni pojam principa subsidijarnosti znači da društvene institucije imaju pomoćnu i komplementarnu ulogu s obzirom na zadaće i potrebe manjih skupina i zajednica. To znači da veće društvo (država) treba prepustiti manjim društvima i pojedincima ono što oni sami mogu učiniti te im pomoći u onom što je potrebno da oni mogu postići svoj određeni cilj. Princip subsidijarnosti dakle štiti prava i kompetencije pojedinaca i pojedinih manjih zajednica protiv pretjeranog miješanja veće zajednice ili države.

Princip subsidijarnosti ne samo da ograničava upliv više zajednice na manje zajednice i pojedince već označuje i dužnost više zajednice da pomaže manje zajednice i pojedince u postizavanju njihova cilja. Taj princip pokazuje način i put kada će i kako pomoć odozgo ići u bazu, od više zajednice do nižih zajednica i do pojedinca. Taj zahvat više zajednice nužno je potreban u svim važnim situacijama u kojima manje zajednice ne mogu sebi pomoći niti ostvariti svoje određene ciljeve. Tako princip subsidijarnosti popunjava princip solidarnosti, a jedan i drugi se ravnaju zahtjevima pravednosti.<sup>35</sup>

Danas se taj princip čini veoma prihvatljivim i primjenljivim na naše društvo u doba globalizacije. No, nikada ne bi smio biti odvojen od principa **solidarnosti**.

<sup>34</sup> Cit. Iz V. ZSIFKOVITS, *Globalizacija i etika*, u: S. BALOBAN (uredio). (2001). *Gospodarsko–socijalni izazovi u tranzicijskim zemljama*. Zagreb: Institut Ivo Pilar. Str. 120–121.

<sup>35</sup> O tom principu u katoličkom smislu vidi M. VALKOVIĆ, *Načelo subsidijarnosti*, u *Glas Koncila*, XXVI/44/699/ od 1. 11. 1987.

Prema tom principu djelovanje nekog subjekta mora biti usmjereno prema drugom subjektu, i to ne samo u smislu da mu pruža pomoć u nuždi, već i da ga, dok ga pomaže, poštuje i promiče u njegovu dostojanstvu i njegovoj autonomiji. Dakle, subjektu kojemu se pomaže, priznaje se i sloboda i odgovornost. To znači da ovaj princip itekako naglašava slobodu i odgovornost ne samo pojedinih osoba već i posredničkih društvenih tijela kao takvih unutar određenog društva gdje svaki subjekt djeluje na svom području i tako služi općem dobru.

Svakako da je ovaj princip kompleksan i to pod tri vida:

1. primjenjuje se na različite sfere od kojih svaka traži posebni tretman: unutar samog političkog kruga (državne institucije); unutar građanskog društva (institucije rada i tržišta, privatnog vlasništva i obitelji) i u odnosima političkog i socijalnog kruga.

2. on uvijek ima dvostruku vrijednost: s jedne strane je to princip obrane autonomije svakog subjekta, a s druge je princip promicanja i poštivanja subjektivnosti drugoga.

3. to je princip koji ne određuje samo vertikalne odnose (subjekti iznad i ispod u društvenom poretku), već i horizontalne (paritetni subjekti koji su na istoj razini).

Treba naglasiti da je princip supsidijarnosti već sam po sebi usmjeren na princip solidarnosti, ako solidarnost shvatimo kao pomoć onome kome je potrebna. Ipak je princip supsidijarnosti daleko širi, a i pedagoški vrjedniji.

Princip supsidijarnosti zahtijeva ne samo pružanje pomoći već posebni stil oslobađanja i emancipacije slabijega tako da nastoji povećavati njegove sposobnosti. Time se, ujedno, vrednuje i poštuje njegovo dostojanstvo. Tako se pojam supsidijarnosti pokazuje kompleksnijim, ali i daleko više promicateljskim na društvenom planu od puke asistencije ili dobročinstva. Stoga bi on i mogao postati stožerni pojam novog građanskog i globaliziranog djelovanja u svijetu, i to svih subjekata, pogotovo kad je riječ o tržišnoj utakmici.

#### 4. PRIJEDLOG ZA DJELOVANJE: BRIGA ZA ŽIVOT I SVIJET

Konačno, gledajući etički na sve izazove i probleme što nam ih nameće globalizacija, treba naglasiti da, ako je svijet postao »globalno selo«, svi skupa moramo dijeliti brigu za razvoj svijeta, čovjeka i društva.

Takav pojam brige u modernu misao unosi L. Boff,<sup>36</sup> nadahnjujući se na mitu o stvaranju čovjeka što ga je našao kod rimskog povjesničara Gaiusa Juliusa Hyginusa (100–44. pr. Kr.). Prema tom mitu koji silno podsjeća na biblijsko izvješće o stvaranju čovjeka,<sup>37</sup> čovjeka je slučajno stvorila božica »Cura« kada je šetala uz obalu. Ugledavši glinu, počela se igrati i glinu mijesiti. Tako je od gline slučajno napravila lutku u obliku čovjeka. Zaljubila se u tu svoju lutku poput svakog pravog umjetnika i željela joj je dati ime. Da bi mu dala ime, zove upomoć Jupitera, kojemu se to djelo sviđi i on mu udahnuje život. U pomoć zove i Zemlju od koje je lutka napravljena da i ona dadne prijedlog za ime. Kako se bogovi međusobno nisu mogli složiti oko imena, Cura poziva i boga Saturna da dadne svoj pravorijek. Saturn ovako veli: »Ti si, Jupiteru, ovom

36 Usp. L. BOFF, *Il creato in una carezza: verso un'etica universale: prendersi cura della terra*, Cittadella Editrice, 2. izd, 2000.

37 Postanak, 2, 7.

stvorenju dao duh. Poslije njegove smrti ćeš ponovno imati njegov duh. Ti si mu, Zemljo, dala tijelo te ćeš poslije njegove smrti to tijelo i imati. A ti, Cura (Brigo), jer si izradila to stvorenje, ono će ostati pod tvojom brigom dok bude živjelo. Budući da se vi ne možete složiti oko njegova imena, evo ja odlučujem: ovo stvorenje će se zvati homo jer je napravljen *ex humo*«. <sup>38</sup> Na osnovu tog mita, poznati teolog Boff u čovjeku vidi najprije nebesku dimenziju koju mu daje bog Jupiter, potom zemaljsku koju mu daje zemlja (Tellus/Terra) i povijesno–utopijsku koju mu daje Saturn. Po tome, svaki čovjek mora voditi brigu o sebi i svijetu, i najprije treba imati materijalnu dimenziju i zemaljsku egzistenciju što uključuje brigu za čitavi kozmos, posebice za zemlju. Druga briga je oko duhovne dimenzije i nebeske egzistencije. One se ostvaruju kroz povijest i utopiju što je osnovna ljudska uvjetovanost. Boff potom govori o samoj naravi brige u današnjem vremenu i prostoru, potom o njezinim odjecima i zahtjevima i na kraju donosi konkretne prijedloge brige za naš današnji svijet. To je najprije briga za naš ugroženi planet, briga za vlastiti životni prostor, briga za održivi razvoj društva, briga za drugoga kao za »animusa« i »animu«, briga za siromašne, potlačene i odbačene, briga za vlastito tijelo u zdravlju i bolesti, briga za čitavoga čovjeka, briga za vlastitu dušu, za naše unutarnje anđele i demone, briga za naš duh, za naše velike snove i za Boga, briga za veliki prijelaz, smrt. U našem vremenu postoje i patologije brige kao što su negacija osnovne brige, eksces brige ili opsesija i nedostatak brige ili nebriga. Na kraju Boff donosi žive primjere prave brige za čovjeka i život, a to su najprije naše majke, sam Isus Krist, sv. Franjo Asiški sa svojom idejom bratstva i brige za sve što postoji i živi i majka Terezija sa svojom brigom za siromašne, bolesne i ugrožene.

## ZAKLJUČAK

Globalizacija je višeznačan i višeslojan proces razvoja demokratskog, zapadnog društva. Poslije pada Berlinskog zida, zahvaljujući sprezi informacije, kapitala i tržišta, vođena iz svojih centara moći (WTO), tržišna i ekonomska globalizacija se nameće svijetu, i to kao prava »anglosaksonizacija« svijeta. Kao takva, uz pomoć svojih mehanizama, ona izaziva i kulturne i socijalne promjene kod pojedinaca i naroda, kao i čitavi niz etičkih problema koji traže i odgovore i odgovornost jer proces globalizacije ima i svojih veoma negativnih učinaka. Ipak, proces globalizacije se ne smije unaprijed osuditi jer je on poput kiše koju nitko ne može zaustaviti.

Svakako da su političari prvi koji su pozvani da dobro uoče i razluče pozitivne i negativne mehanizme i učinke globalizacije, da unesu u tržišno djelovanje više etike i odgovornosti jer od politike i političkog djelovanja u mnogočemu ovisi razvoj svijeta i naroda.

U tom smjeru bi bilo dobro usvojiti postupanje prema načelu **supsidijarnosti**, kao načelu koje pomaže slabijemu, ali koje čuva njegovu slobodu i dostojanstvo te ga promiče i poštuje.

Osim toga, svi skupa kao pojedinci, narodi i institucije, ta svi smo stvoreni na ovoj zemlji i od zemlje (*ex humo*), moramo postati svjesni svoje brige za ovaj svijet, za njegov razvoj i opće dobro. I doista, ako se naš život ne pretvori u brigu za čovjeka, svijet i život u njemu, sav naš govor, bilo religiozni, ideološki ili humanistički, ostat će uski, katehetski govor i glas vapijućeg u pustinji.

<sup>38</sup> Usp. L. BOFF, *Il creato*, 35. lat. tekst i 36. talijanski. Moj prijevod je dosta slobodan.

A budućnost ovisi od naše brige i promicanja kvalitete života koji je uvijek **dija-loški, interpersonalni, tj. socijalni**. Znanstvene i juridičke zakone treba nadići stvaranjem »socijalnog sazvučja« o životu i njegovoj vrijednosti sa sviješću da moj život vrijedi i ima smisla samo ako vrijedi i ima smisla život moje braće i sestara, biljaka i životinja i svega što živi.

## LITERATURA

- Annan, K. (2000). **Noi i Popoli: il ruolo delle Nazioni unite nel ventunesimo secolo**. Rapporto del Segretario Generale, A/54.
- Baloban, S. (Ur.). (2001). **Gospodarsko–socijalni izazovi u tranzicijskim zemljama**. Zagreb: Institut Ivo Pilar.
- Boff, L. (2000). **Il creato in una carezza: verso un'etica universale: prendersi cura della terra**. Cittadella Editrice, 2. izd.
- Cifrić, I. (2000). **Moderno društvo i svjetski etos – perspektive čovjekova nasljeđa**. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Compagnoni, F. (1998). Etica sociale cristiana e sviluppo economico. **Il regno–attualita'**, 20.
- Gyddens, A. (2000). **Globalizacija**. (Prijevod: P. Rodik). **Diskrepancija**. Br. 2.
- Jošt, M. Globalizacija i patent na život. U: **Ekologija–net**, [http:// www.ekologija.net/raznoglobalizacija.htm](http://www.ekologija.net/raznoglobalizacija.htm).
- Milardović, A., Njavro, Đ. (1999). **Globalizacija**, Osijek–Zagreb–Split: PanLiber.
- Pažanin, A. (2001). Još jednom o modernoj globalizaciji i o svojevrsnosti praktične filozofije. **Filozofska istraživanja**, 80, god. 21, sv. 1.
- Petrella, R. **Le Principali sfide della mondializzazione attuale**. Internet, fonte: [www.attac.org/documenti–sfide](http://www.attac.org/documenti–sfide).
- \*\*\* (2000). **Poruka pape IVANA PAVLA II. u povodu dana iseljenika 2000**. 31. prosinca.
- Ramonet, I. (1995). Il pensiero unico. **Le Monde Diplomatique**, (gennaio 1995), ed. italiana a cura de »Il Manifesto«.
- Ruini, K. C. (2001). **Il futuro dell'uomo. Un progetto di vita buona: corpo, affetti, lavoro**. Prolusione al IV Forum del Progetto culturale. Roma, 30.11.
- Russo, G. (1999). **Bioetica sociale**. Elledici, Torino.
- Ser, A. K. (2001). (Traduzione di Sylvie Coyaud). Globalmente rassegnati. **Sole 24 ore**. 8 luglio.
- Valković, M. (1987). Načelo supsidijarnosti. **Glas Koncila**, XXVI/44/699/ od 1. 11.
- \*\*\* (1999). Vangelo e democrazia assieme. **Il Regno/attualita**, 20.
- Veselica, V., Vojnić, D. (2001). Quo vadis Croatia. U: **Ekonomska politika Hrvatske u 2002**. (Zbornik radova). Opatija, IX. Tradicionalno savjetovanje Hrvatskog društva ekonomista.
- \*\*\* (1999). **Za rehabilitaciju politike**. Izjava povjerenstva francuskih biskupa za socijalna pitanja. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, dokumenti 118.
- \*\*\* II. Vat. Sabor. **Dogmatska konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (Gaudium et spes)**.

## GLOBALIZATION: A DEFINITION ATTEMPT AND ETHICAL ISSUES AND CHALLENGES

Luka Tomašević

Faculty of Catholic Theology, Split

### Summary

Nowadays it is much and often spoken about globalization, in scientific circles, in newspapers, reviews and electronic media, but one can hardly come to its generally accepted definition, which is most probably due to the complexity of the term. However, we all feel that globalization brings certain new phenomena and conflicts into our lives, that it brings a kind of imbalance between the global and the local, and changes life style in nearly the whole world. Technology and informatics have decreased the differences between cultures, nations and states. Yet the decreased differences resulted in deterioration of many traditions and values, so that globalization has brought also a certain dosis of fear into our lives.

Globalization has brought an imbalance not only into economy, development, market and the ways to it, but also into the areas of culture and psyche. It brings even more new phenomena into the area of human relations, both personal and social. The globalization process also opens some new ethical issues and challenges. Because of this, in this paper we are trying to suggest a descriptive definition of the term and different approaches to it, but also to point at ethical questions it raises and give some answers to them.

**Key words:** globalization, globalization processes, society, development, market, economy, politics, ethics, ethical challenges

## GLOBALISIERUNG: DEFINITIONSVERSUCH, ETHISCHE FRAGEN UND HERAUSFORDERUNGEN

Luka Tomašević

Fakultät für katholische Theologie, Split

### Zusammenfassung

Heutzutage wird über die Globalisierung in wissenschaftlichen Kreisen, in der Presse und in den Medien sehr viel und sehr oft gesprochen, aber es ist sehr schwierig, diesen Begriff zu definieren, vielleicht auch wegen der Komplexität dieses Begriffs an und für sich. Trotzdem fühlen wir alle, dass die Globalisierung in unser aller Leben bestimmte Neuheiten und Konflikte bringt, eine Art Disharmonie zwischen dem Globalen und dem Lokalen hervorruft und selbst die Lebensweise auf der ganzen Welt verändert. Die Technologie und Informatik haben die Unterschiede zwischen den Kulturen, Völkern und Staaten vermindert. Die Verminderung der Unterschiede führte aber auch zu einer Vernichtung vieler Traditionen und Werte, so dass die Globalisierung in unser Leben auch eine Dosis Angst gebracht hat.

Die Globalisierung rief nicht nur eine Disharmonie in der Wirtschaft, der Entwicklung und auf dem Markt hervor, sie rief vielmehr eine Disharmonie in den Bereichen der Kultur und Psyche hervor. Sie bringt immer mehr Neuheiten auf dem Gebiet der menschlichen Beziehungen sowohl auf der individuellen als auch auf der sozialen Ebene. Der Globalisierungsprozess bringt auch einige neue ethische Fragen und Herausforderungen. Deswegen versuchen wir in dieser Arbeit, den Globalisierungsbegriff und verschiedene Zugangsweisen deskriptiv zu definieren, aber auch auf die von ihm hervorgerufenen ethischen Fragen hinzuweisen und einige Lösungen im Hinblick auf die ethische Dimension anzubieten.

**Grundausdrücke:** Globalisierung, Globalisierungsprozesse, Gesellschaft, Entwicklung, Markt, Wirtschaft, Politik, Ethik, ethische Herausforderungen